

A KULTÚRANTROPOLÓGIA ÉS A JÖVŐ TISZTKÉPZÉSE¹

THE CULTURE-ANTROPOLOGY AND THE MILITARY OFFICER'S EDUCATION)

A komplex válságok komplex megoldásokat igényelnek. A béke és biztonság megteremtése érdekében a nemzetközi élet sok szereplője tesz erőfeszítéseket. A konfliktusok, háborúk a társadalomban zajlanak. Az egyének, a kis- és nagyközösségek viselkedései befolyásolják a konfliktusok változásait. A társadalom, a közösség reakcióinak ki- és megismerése szükséges a stabilizációhoz. E reakciók, viselkedések megértéséhez elengedhetetlen a társadalom- és bölcsész tudományok ismerete. Az alapos ismeret megszerzéséhez nem elegendő azt a kiképzés, felkészítés során alkalmazni, hanem elmélyült tudásként az oktatásban kell biztosítani.

A bipoláris világ megszűntével nem köszöntött be a várva-várt béke korszaka. Szerte a Földön konfliktusok keletkeztek, szinte megoldhatatlan gondot okozva a világ békét szerető felének. A globalizálódott, „összezsugorodott” világunkban szinte minden mindennel összefügg. A komplex válságok, konfliktusok csak komplex módon kezelhetők. A történelmi, etnikai, vallási, gazdasági eredetű konfliktusokat csak úgy lehet feloldani, ha a valós okokat kezelik le, oldják fel az adott több százéves ellentéteket.

Napjainkban is igaz DAG HAMMARSKJÖLD (1905-1961, ENSZ főtitkár 1953-1961) klasszikus mondása: „A békefenntartás nem katonáknak való feladat, de csak ők tudják végrehajtani.”

A klasszikus békefenntartói feladatok jelentősen átalakultak és kiszélesedtek. Katonák oldanak meg rendészeti jellegű feladatokat, rendőrök pedig katonai eszközökkel felszerelve, katonai műveleteket végeznek. Teszik mindketten úgy, hogy közben építik az államot, hogy az erős közigazgatás hatékonyan vezesse ki az adott országot, ország csoportokat a háborús viszonyokból, és tegyék működésképpé a gazdaságot.

E kiszélesedett katonai feladatrendszer egy átalakult haderőt igényel. A felszerelések, eljárások mellett fontos, hogy a katona is kiképzett, felkészült legyen az adott feladatrendszerre. Akik pedig vezetik a katonákat, a parancsnokok, velük szemben elvárás, hogy értsék a társadalmi, egyéni, kiscsoportos reakciókat, amivel műveleteik során más és más kultúrkörben találkoznak, és amik reakciói alapvetően befolyásolják a sikert vagy eredményezik a kudarcot.

KONFLIKTUSOK VÁLTOZÁSAI

A haderők, a Magyar Honvédség elmúlt időszakban végrehajtott és várható feladatainak markáns jellemzői a konfliktusok változásaihoz köthetőek.

A hidegháború korszakában alapvetően:

- államok között zajlottak a fegyveres konfliktusok, működő katonai és kormányzati vezetés-irányítási rendszer kontrollja mellett;
- a fegyveres összeütközéseket katonai szervezetek hajtották végre;
- a veszteségek zömmel katonai jellegűek;
- alapvető cél egy adott terület birtokbavétele és megtartása;
- a katonai feladatokat összefegyvernemi, összhaderőnemi szinten és együttműködésben hajtották végre, bonyolult fegyverrendszerek alkalmazásával.

¹ A 2012. május 31.-i „A kultúrantropológia lehetőségei a nemzetközi műveletek támogatásában” tudományos konferencián elhangzott előadás bővített változata

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DR. BOLDIZSÁR Gábor

Budapest, 2013.
6. évfolyam 1. szám

A hidegháború után felszínre törő polgárháborús konfliktusok minden területen eltérést mutatnak:

- a konfliktusok az államon belül zajlanak a történelmi, vallási, etnikai, gazdasági eltérések alapján és okán;
- fegyveres csoportok, milíciák a küzdelem résztvevői. E fegyveresek sok esetben a nemzetközi jog értelme szerint nem is tekinthetők „Harcos”-nak, hadviselő félnek;
- az összecsapásoknak jóval nagyobb százalékban civilek esnek áldozatul;
- az erőszak alkalmazásának célja a csoport azonosságtudatának erősítése, az eltérő történelmi, vallási, etnikai háttérrel rendelkezők kiszorítása a hatalomból, sokszor e szűkös erőforrások felhasználásából;
- a polgárháborús viszonyok között egyszerű kézi fegyverekkel folyik a küzdelem és ez meghatározza a hadviselés helyszínét.

Összhaderőnemi, összefegyvernemi szofisztikált fegyverrendszerek nélkül, szinte csak kézfegyverekkel a lakott térben, a településeken és azok környezetében folyik a harc. Repülőeszköz, tüzérség, harcjármű, kommunikációs rendszerek hiányában nem lehet nagyterjedésű területeket ellenőrizni. De lehet a városokat, falvakat, a lakosságot kontrollálni. A lakott térben zajló és a hagyományok, a vallás, az etnikai hovatartozás, az emberi magatartások eltérőségén alapuló konfliktusokat is csak ott és olyan eszközökkel lehet feloldani, ahol azok keletkeztek és jelen vannak, és ami azok valós oka.

FELÉRTÉKELŐDÉS

A konfliktusok valós tartalmának felismeréséhez szükséges az adott térség lakosságának és cselekedeteinek megértése. Olyan adatgyűjtő, elemző, értékelő és megoldásokat felvázoló, valamint megvalósító mechanizmusra és szervezetre van szükség, ami képes előre jelezni a társadalom reakcióit és szükség esetén képes azt pozitív irányba befolyásolni is.

A konfliktus kezelés minden fázisában szükséges érteni és tudni a társadalom rezdüléseit, kell, hogy a politikai és katonai vezetés érezze a „társadalom pulzusát”. Az emberek, kiscsoportok közötti ellentétek, eltérések feltárása az első lépés a sikerhez. Az egyén és a csoport reakciói, az egyes helyzetekben magatartásai, adott válaszai a múltjában gyökereznek.

A múltból eredeztetett szokások, magatartások, vallási-etnikai-törzsi-családi azonosságtudatok, a közösen megélt történések, a közösségnek megfelelés az elvárt szerinti cselekvés mind-mind a közösség sajátos jellemzője.

Ezek megismerése lehetővé teszi a reakciók feltérképezését, egy-egy külső beavatkozás elfogadásának vagy elutasításának előrejelzését.

A kor konfliktusainak megoldása során szükséges, hogy megértsük, ez a környezet (a 21. század műveleti környezete), amiben a feladatokat meg kell oldani. A sok tényező közül most csak a „tér” hatására szorítkozom, amely három összetevőből áll:

- fizikai tér,
- klimatikus tér,
- humán tér.

FIZIKAI TÉR

Az emberi létet körbevevő, látható környezet, mely egyfelől a földrajzi térből, a földrajzi kategóriákból tevődik össze, másrészt pedig a mesterségesen, ember által épített térből. A hegyek, vizek, ásványi kincsek, síkságok és erdőségek mellett a városok, vasút és úthálózatok, gyárak és bányák hasonló hatással vannak az emberi létre, magatartásra.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DR. BOLDIZSÁR Gábor

Budapest, 2013.
6. évfolyam 1. szám

KLIMATIKUS TÉR

Az időjárás, páratartalom, hőmérséklet, csapadék, napsütötte órák száma és még számtalan más meteorológiai tényező, ami hatással van az emberi létre, viselkedésre.

HUMÁN TÉR

A legnehezebben megismerhető tér. Az emberek, kiscsoportok kapcsolatrendszerei, érdekviszonyai, cselekvéseik gyökerei nem láthatók. Megfelelő társadalom- és bölcsész tudományi ismeretekkel és a célcsoport megfigyelésével eltöltött idővel, elemző munkával lehet feltérképezni és megismerni ezen tényezőket. A szakmailag felkészült kutató, a megfelelő civil érzékenységgel rendelkező katonai vezető együttesen képes arra, hogy megismerje a célterület egyén, kis- és nagycsoportjainak viselkedését, reakcióit. A láthatatlan humán tér kapcsolatrendszerének feltérképezése elengedhetetlen a komplex kihívások, válságok megoldásában. Az emberi tényező, a cselekvés a mozgatórugója valamennyi konfliktusnak. A fizikai környezet, vagy a klimatikus viszonyok önmagukban nem eredményeznek nagy válságokat. A bennük élő ember gondolatai, terve, külső hatásra kiváltott reakciói a konfliktus okozói. Hiszem, ha egy nehezen élhető földrajzi/klimatikus környezetben nem él ember, akkor az nem is akar onnan elmenni, még jobb, élhetőbb életteret keresni. Így nem kerül konfliktusba a „jobb” területeket birtokló közösségekkel.

Az emberre vagy az emberek egy csoportjára gyakorolt bármilyen hatás reakciót vált ki belőlük. A reakció, a helyzetben adott válasz, a viselkedés az egyéni és kollektív létből és emlékezetből ered. A történelem, szokások, hiedelmek és hagyományok, a hit és az ideológia meghatározzák a válaszok jellegét. Alapvetően három féle reakciót eredményezhet bármilyen behatás:

- elutasítás,
- semlegesség/érdektelenség,
- támogatás.

A kis és nagyközösségek várható reakcióinak vizsgálata során azt kell szem előtt tartani, hogy az adott katonai (politikai), gazdasági beavatkozás milyen válaszokat eredményez. További fontos kérdés, hogy ezeket a válaszokat (elutasítás/semlegesség/támogatás) hogyan tudjuk a továbbiakban is kezelni. Még az elutasítást is jobb előre tudni, hiszen kiszámított, „megjósolt” reakcióval fogunk akkor szemben állni, és a döntés meghozatala során így számolunk ezzel a hatással is. Majd mérlegelve az esetleges kudarc kockázatát (Bartlett modell) születik döntés a feladat, a beavatkozás megvalósításáról. Ezen ok-okozati összefüggés vizsgálata, a problémakezelés hatásalapú megközelítésének fontos eleme.

A humán környezet jellemzőinek felsorolása nem lezárt folyamat. A társadalom- és bölcsész tudományok célirányos alkalmazása lehetőséget ad az alább felsorolt jellemzők bővítésére:

- közvetlenül nem látható;
- formális és informális kapcsolatok;
- szokások, hagyományok, hit, hiedelem, ideológia, történelem, egyéni és kollektív emlékezet;
- kiscsoport/közösségi hovatartozás tudata;
- közösség/család struktúra, hierarchia;
- kultúrkörök (Huntington);
- tárgyalási, döntéshozatali, probléma-megoldási szokások;
- hatalom forrásai (közösségi, vallási, erőszak, politikai/közigazgatási);
- hatalomhoz és a hatalom megosztásához való viszony;
- szükséglet szintek kielégítése (Maslow szükséglet piramisa szerint);
- „Szavak és a tettek” ereje, egymáshoz való viszonya.

DR. BOLDIZSÁR Gábor

Budapest, 2013.
6. évfolyam 1. szám

KOMPLEXITÁS

Korunk konfliktusai és válságai komplex képet mutatnak. A komplex kihívásokra csak komplex válasz adható. Ha a beavatkozás cselekvésrendszere lefedi a konfliktus valamennyi látható és nem látható dimenzióját és megfelelő eszközrendszert alkalmaz, akkor jó esély van a rendezésre.

Az öt plusz egy alapvető biztonsági dimenzióból (politikai/közigazgatási, katonai, gazdasági, környezeti, szociális/társadalmi és tudomány-technikai) ha az első háromban sikerül elérni a stabil önfenntartó békét, akkor a komplex konfliktuskezelés hatékony.

A komplexitás másik fontos és kihívásokat rejtő jellemzője, hogy az összetett konfliktusokra adott komplex válasz(ok) sokszereplősek. Elég csak a biztonság 5+1 dimenziójára gondolni, ahol minimum 3 teljesen különböző karakterisztikájú nemzetközi és szuverén államok állami részletei jelennek meg. Létfonosságú ezeknek az erőfeszítéseknek az összehangolása a „beavatkozó” oldalon. A sokéves szinkronizáció elengedhetetlen eleme, hogy ismert legyen az egyes aktorok döntéshozatali mechanizmusa, mandátuma, képesség és kapacitás korlátai.

AZ ÁLLAMÉPÍTÉS

A stabil önfenntartó béke alapvető eleme, hogy a helyi viszonyok irányítására megfelelő képességű és kapacitású állam alakuljon ki.

Külső nemzetközi segítséggel a gyenge vagy bukott államból egy olyan működőképes irányító-igazgató állam kialakulását kell támogatni, ami egyrészt ellátja az állami funkciókat, másrészt pedig be- és elfogadható a helyi lakosság számára.

A HUMÁN TÉR MEGISMERÉSÉNEK KIALAKULÁSA A MAGYAR HONVÉDSÉGBEN

E tanulmány keretében nem kívánok foglalkozni a történelmi előzményekkel és tapasztalatokkal. Alapvetően a hidegháború utáni időszakot vizsgálom e részben, de szükséges felhívni a figyelmet, hogy ez nem új gondolkodás, nem új igény. A történelem során a magyar haderő, a Magyar Királyság funkcionális elemei számtalanszor vettek részt hasonló erőfeszítésekben. A humán tér megismerésének, a felkészítésbe történő beépítésének, az alkalmazásának az alábbi lépései történtek meg:

- A rendszerváltás utáni időszak mérföldköve a magyar katonák fegyvertelen vagy fegyveres békefenntartó tevékenysége. A nagy távolságra lévő más kultúrájú környezetben végrehajtott feladat sikere megkövetelte a Humán tér ismeretét.
- Következő lépésként e megszerzett ismeretek beépültek a váltó állomány felkészítésébe, igaz még csak „élményátadás” szintjén.
- A NATO PfP programban megismerhető volt a Szövetség felderítő/hírszerző, tervező, elemző-értékelő rendszere, valamint a CIMIC mint új képesség feladat és célrendszere.
- A NATO csatlakozás után megkezdődött a Magyar Honvédségben (MH) is a CIMIC (először a törzsi majd a végrehajtó elemek²) és a hozzá kapcsolódó Funkcionális Szakértői Csoport (FSZCS) kialakítása, betagozása a haderő szervezetébe és feladatrendszerébe.

² A törzsi elemek először a Honvéd Vezérkar, a Haderőnemi Parancsnokságok és a dandárok állományában került kialakításra. 2003-ban az MH Civil-Katonai Együttműködési Központ (MH CKEK) néven alakult meg a végrehajtó szervezet. E szervezet 2004-ben feladatkörének bővülésével átalakult MH Civil-Katonai Együttműködési és Lélektani Műveleti Központtá (MH CKELMK). Ezt követően 2007-ben kialakuló új MH struktúrában az MH Összhaderőnemi Parancsnokságon (a korábbi több haderőnemi parancsnokságból integrált egy parancsnokság) alakult ki a Civil-Katonai Kapcsolatok Főnökség. Ezzel egyidőben a katonai szervezeteknél megszűntek a CIMIC törzsi elemek és e feladatokat az MH CKELMK vette át.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DR. BOLDIZSÁR Gábor

Budapest, 2013.
6. évfolyam 1. szám

- Az MH CKELMK és az FSZCS-k kialakítása mellett fontos feladat volt a különböző katonai szervezetek törzseinek és végrehajtóinak felkészítése az új szervezet (MH CKELMK) és képesség alkalmazására.
- A missziós és készenléti (NATO Reagáló Erők - NRF, Zászlóalj Harccsoport - ZHCS) erők felkészítése során a Humán tér oktatása mind nagyobb jelentőséget kapott.
- A tapasztalatok összegyűjtése, a saját és más csapatok kiképzésén felkészítésén túl elkezdődött a szakmai kézikönyvek készítése és frissítése is. Az egyes célterületek CIMIC Kézikönyve, a Missziós Alapismeretek Kézikönyve, a tárgyalástechnikai ismeretek közreadása mellett a rendszeresen készített és előljárókat tájékoztató Válságkörzet Figyelő is segíti az eligazodást a műveleti területek Humán terében.
- A tudás feldolgozására és rendszerezésére több konferencia került levezetésre és megalakult a Magyar Hadtudományi Társaságon belül a Civil-Katonai Kapcsolatok Szakosztálya.

A tapasztalatok megélése, feldolgozása, a kiképzésben és felkészítésben történő megjelenítése, az ismeretek rendszeres publikálása és az előljáró folyamatos tájékoztatása után/mellett szükséges e témakör megjelenítése az oktatásban.

A HUMÁN TÉR MEGJELENÉSE AZ OKTATÁSBAN

Társadalom- és bölcsész tudományi tárgyak ismerete, oktatása része a katonai közép- és felsőoktatás tematikájának. Elsősorban azért, hogy a hallgatóság megismerje és megértse, majd pedig tudja használni azon ismereteit, hogy a haderő az egész társadalom része. A történelmi korokban és napjainkban sem választható el a társadalom, politika, gazdaság változásaitól és hatásaitól. Ennek a gondolkodásmódnak a kialakítása elősegíti a haderő és a katonai feladatok társadalmi beágyazódottságának, a politika prioritásának és a gazdaság teherbíró képességének megértését és megismerését.

De hasonló fontossággal bír, hogy szövetségi rendszerünkben érdek- és érdekközösséget vállaló partnereinket is megismerjük. Értsük az ő reakcióikat, válaszlépéseiket. Például a NATO tagországok sem azonos történelmi, vallási háttérrel rendelkeznek, így reakcióik is eltéréseket mutatnak, bár alapvetően azonos kultúrkörhöz tartozó és azonos értékeket valló országok alkotják.

De vizsgálódásom szempontja szerint a legfontosabb, hogy a hallgatóság (katonák és szakpolitikusok) ismerje meg a saját, a magyar humán tértől eltérő tereket is. A humán tér megismerését alapvetően a társadalom- és bölcsészettudományokon keresztül lehet elérni. De nem elegendő a saját kultúrkör ismerete, hanem kell a célterületek megismerése is. És a „más” kultúrák megismerése után következik az azonosságok és eltérések felismerése. Mik azok a dimenziók melyek azonosak a két kultúrkörben, és pozitív hatást gyakorolnak az együttműködésre, a megnyerésre. És mik azok, amelyek használata elutasítást, ellenszenvet válthatnak ki.

Az eltérő kultúrkör és ismerete lehetősége ad arra, hogy megértsük az egyén, a kis- és nagyközösség viselkedését, behatásainkra adott válaszeit. A „célterület”, „célcsoport” társadalmi és bölcsészettudományi megismerése mellett a szép és szórakoztató irodalmak megismerése is segíti a megértést.

A Magyarországon kívül végrehajtott, nemcsak katonai feladatok számos esetben gyűlöletet, elutasítást váltanak ki a helyi lakosságból. Számos kérdést lehet feltenni és számtalan választ lehet rá adni, melyek alapvetően a pszichikumból, a társadalmi kapcsolatainkból, történelmünkéből, vallásokból, hagyományainkból, a hatalomból alkotott felfogásainkból, gazdasági helyzetünkéből ered. A más kultúrkörhöz tartozók más ismerettel rendelkeznek rólunk. Ők nem tanulják, hogy mi kik vagyunk. Ők nem „igazodnak” e kultúrköri kapcsolódáshoz. Az elutasító, ellenséges magatartások háttérben számtalan ok húzódhat:

- harc a betolakodó ellen;
- a „más” elutasítása, a „saját” védelme;

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

DR. BOLDIZSÁR Gábor

Budapest, 2013.
6. évfolyam 1. szám

- korábbi sérelmek;
- saját befolyás védelme;
- fegyver, erők kultusza;
- szokások, hagyományok;
- ráhangolás;
- hit védelme, terjesztése;
- közösségi tudat;
- megélhetés (fiziológiai szükséglet és fizikai biztonság. Maslow);
- birtoklási vágy;
- irigység, frusztráltság;
- elvárás.

A Magyar Honvédség egyre komplexebb válságok feloldásában és rendezésében vesz részt. Egyre bonyolultabb és összetettebb feladatokat kell megoldani és egyre távolabb, egyre eltérőbb kultúrkörökben. Ezen erőfeszítések során nincs egyedül, mert szövetségesei, partnerei, a biztonság más dimenzióinak megszilárdításért tevékenykedő nemzetközi, állami és nem állami szereplőkkel együttműködik.

A jelen és jövő katonáinak, altiszt és tisztjeinek képzése során elengedhetetlen a társadalom- és bölcsész tudományi ismeretek átadása és gyarapítása.

Szükséges ez azért, hogy megértsék a haderő és feladatainak társadalmi beágyazódottságát, a politika prioritását és a gazdaság teherbíró képességét.

De szükséges azért is, hogy a műveleti alkalmazások során ismerjék a „célterület” eltérő kultúráját, szokásait és értékeit annak okait, változásait. Ez a tudás és ez a képesség életet ment, mert növeli a haderő elfogadottságát így kevesebb lesz/lehet a fegyveres összecsapás, aminek civil és katonai áldozatai is vannak/lehetnek.

Az éveken át tartó oktatás, a gyakorlati tapasztalatok feldolgozása és megértése olyan katonai nemzetközi képességet eredményez, amely elengedhetetlenül szükséges a 21. század műveleti környezetében a feladatok teljesítéséhez. Az eltérő kultúrák befogadására képes katona, megfelelő civil érzékenységgel rendelkezik, így felismeri a műveleti terület társadalmi változásait, érzi annak hatásait és veszélyét, ha kell, akkor pedig beavatkozik a cél, a stabil és önfenntartó béke megteremtése és megtartása érdekében.

Kulcsszavak: békeműveletek, humán tér, civil érzékenység, társadalom és bölcsész tudományok, 21. századi műveleti környezet, katonai oktatás